

ВІДГУК
на дисертаційне дослідження
Зубко Ольги Євгеніївни
«Емігрантське повсякдення української інтелігенції
у Чехословаччині між двома світовими війнами (1918–1939)»

В 2026 році відзначається 105 річниця початку унікальної в світовій історії «Руської допомогової акції», коли уряд молодого Чехословацької держави, а також приватні особи і організації надавали для емігрантів-вихідців з колишньої Російської імперії життєво необхідну матеріальну підтримку. В цей час міжвоєнна Чехословаччина перетворилась на потужний центр науки і освіти емігрантів, а також різноманітного культурного і суспільного життя, видавничої та бібліотечної діяльності еміграції.

Завдяки цій акції тисячі українських емігрантів отримали «другий шанс на життя», можливість завершити або отримати освіту, набути професію, і закріпитись в Чехословаччині або рушили далі на Захід в пошуках кращої долі. Ця допомога була дійсно питанням щоденного виживання в іноетнічному, інокультурному, іноментальному середовищі. Тому актуальність дослідження Ольги Євгеніївни Зубко «Емігрантське повсякдення української інтелігенції у Чехословаччині між двома світовими війнами (1918–1939)» не викликає сумнівів. Тим більше – на сьогодні, коли триває російсько-українська війна і Європа знову, на жаль, приймає тисячі мігрантів з України, які, фактично, так само, як і в 1920-х рр. – мають вирішувати питання облаштування, харчування, працевлаштування, легалізації, інтеграції в суспільство тої чи іншої країни.

Важливо наголосити: українська еміграція є невід’ємною частиною українського народу. Емігранти – це люди, які в силу різних обставин опинились поза межами України в нових, часто дуже несприятливих обставинах. Події глобальних масштабів – Перша світова війна, крах імперій

і постання нових держав з відповідним формуванням нового укладу внутрішнього життя і зовнішньої політики, як і більш специфічні тенденції суспільних трансформацій і загалом світового технічного прогресу – в різні часові відрізки і по-різному накладалися на особисту долю кожного українського емігранта.

Обрана тема не є абсолютно новаційною: окремі аспекти знайшли відображення і в документах, і в мемуарах, і в наукових розвідках. Однак питання повсякдення української еміграції є настільки глибоким і багатовимірним, що потребує ґрунтовної розробки і водночас є майже невичерпним. Кожна людина є індивідуальністю, з різним рівнем потреб: матеріальних, інтелектуальних, духовних, але, потрапляючи в нові умови, часто на перший план виходило питання виживання і тому трансформувались щоденні ритуали, звички, традиційні форми спілкування з рідними і близькими, дозволя, змінювалась пріоритетність і послідовність, з'являлись нові інтереси, бажання, можливості – відтак, аналіз повсякдення індивідуума в переломні моменти життя є надзвичайно цікавим. Якщо зважити на масовість виїзду українців в еміграцію – таке дослідження може бути дуже масштабним і комплексним, оскільки поєднує в собі історію глобальну, локальну, індивідуальну, у взаємодії з психологією, філософією, культурою тощо. Прикметною рисою української еміграції цього періоду стала поява значної кількості політичних емігрантів, представників інтелігенції, людей творчих професій, для яких адаптація в нові умови була значно складнішою, тривалішою, травматичнішою, ніж для представників робітничих спеціальностей чи вихідців з сільської місцевості. Тобто поле дослідження, окреслене дисертанткою – є зрозумілим і науково виправданим.

Новизна роботи О. Є. Зубко полягає в тому, що до наукового обігу введено низку біографічних даних, завдяки яким доповнені офіційні життєписи відомих діячів української еміграції та реконструйовані вісім раніше маловідомих персон, побутові деталі доповнюють та уточнюють

інформацію про незнаних в українській історії представників української діаспори.

Основні результати наукових пошуків О. Зубко викладено у 42 публікаціях: 3 – у виданнях, що входять до бази даних Web of Science і Scopus; 33 – у фахових виданнях України, включених до категорії «Б»; 6 – у інших виданнях, що відображають результати дисертаційного дослідження.

Основні положення та висновки дисертації було презентовано в доповідях на 7 міжнародних та 8 всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, тобто дослідження пройшло достатню апробацію.

Структура дисертаційної праці Ольги Зубко є цілком зрозумілою і, водночас, демонструє власне бачення дослідниці щодо розстановки акцентів і пріоритетності у відтворенні того чи іншого проблемного напрямку. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, п'ятнадцяти підрозділів, висновків, списку наукової літератури, списку джерел, двох додатків. Загальний обсяг – 423 с., обсяг основного тексту – 312 с.

Перший розділ дисертації («Історіографія та джерельна база дослідження») присвячений аналізу історіографічного доробку з досліджуваної проблеми, джерел та методології її вивчення.

У другому розділі («Український еміграційний осередок у ЧСР: формування, локалізація, інституції, склад і статус») О. Є. Зубко розглядає чинники та особливості формування української еміграційної спільноти в міжвоєнній ЧСР, локалізацію, установи і організації, склад і статус.

У третьому розділі дослідження («Матеріально-побутові умови повсякденного життя вигнанців») висвітлено, як українські емігранти в Чехословаччині намагались задовольнити свої базові матеріально-побутові потреби.

Четвертий розділ дисертації («Світоглядно-психологічні почування та стійкість ментальної організації в емігрантському середовищі») присвячений опису світоглядно-психологічних відчуттів українських емігрантів та стійкості їх ментальної організації в емігрантському середовищі.

У п'ятому розділі («Повсякденні практики української еміграції: особистісний вимір») автор простежує еміграційне повсякдення в ЧСР на конкретних прикладах восьми маловідомих біографій: Петра Савицького, Федора Сумневича, Ніни Дяченко-Гордаш, Миколи Скидана, Трохима Пасічника, Григорія Мельника, Миколи Тимченка, Олександра Жиховича.

До позитивних сторін дисертації варто віднести також додатки (фотографії та «Іменний покажчик з короткими біограмами»). Однак, не зазначено, хто автор цього покажчика і які джерела було використано при його формуванні.

Загалом позитивно оцінюючи проведене О. Є. Зубко дослідження, важливо звернути увагу на певні дискусійні моменти і окремі недоліки.

1. Автор в назві дисертації і в об'єкті роботи вказує на «інтелігенцію», як на основний напрям наукового дослідження, однак не подає тлумачення цього терміну і відтак – не дивно, що в тексті зустрічаються різні формулювання: «українські вихідці» / «українські емігранти» / «український еміграційний осередок» / «українські інтелігенти-емігранти» / «українські інтелектуали» / «українська інтелігенція» / «українська еміграційна інтелігенція» / «емігранти» / «знані діячі» / «біженці» / «українські переселенці» та ін., хоча ці поняття далеко не завжди тотожні і далеко не всіх українських емігрантів в ЧСР можна віднести до «інтелігенції», тому постає питання: автор мала на меті досліджувати повсякдення всіх українських емігрантів чи все ж виокремити інтелігенцію?

2. Не зовсім зрозуміла структура параграфу, присвяченого історіографії, в якому, хоч і за хронологічним принципом, однак еkleктично наведені статті, монографії, енциклопедії, матеріали конференцій, дисертаційні дослідження, біографічні нариси. Більш логічним виглядав би поділ за видовою класифікацією і науковою значущістю. Принагідно варто зазначити: як в історіографії, так і в тексті дисертації, і в списку джерел та літератури є прикрі помилки і недогляди, що стосуються джерел і літератури: Фернан Бродель названий «Френсісом» (с. 360, №75); книга Трощинського

В. П., Шевченка А. А. (Українці в світі / Україна крізь віки. У 15-ти тт. Т. 15 (К., 1999)) є і в тій частині списку, яка означена як «Монографії, брошури, збірники» (№123), і в частині списку, означеному як «Енциклопедії, підручники, словники» (№202); під номером 84 в списку джерел і літератури вміщена дипломна(?) робота «Роль галицьких дипломатів у державотворчій діяльності УНР»; під номером 130 – опублікована в Москві(?) російською(?) мовою книга «Денежная политика Советской власти (1917–1927)»; на с. 325 згадка про «дослідження В. Даниленка, О. Даниленка та О. Добжанського про видатного українського мовознавця, педагога й громадсько-політичного діяча Степана Смаль-Стоцького «Заслужений перед Україною», хоча до цього і в історіографії (с. 62), і в списку джерел та літератури (№80, с. 360) було правильно вказано прізвище одного з авторів – О. Добржанський, однак там подана неповна назва книги – «Заслужений перед усією Україною» (має бути: «Степан Смаль-Стоцький. «Заслужений перед усією Україною»»). Загалом, історіографію варто було б розширити і доповнити, зокрема діаспорними дослідженнями та іншомовними роботами.

3. Окремі частини дослідження страждають описовістю, розірваністю при висвітленні того чи іншого аспекту і незавершеністю викладу матеріалу. Це теоретично можна було б нівелювати висновками, які певною мірою ув'язали б розірвані частини, однак висновки по параграфах переважно короткі і не надто аргументовані (напр., до 2.3, 3.3, 4.2, 5.1, 5.2), також відсутні загальні висновки до розділів.

4. Дискусійним виглядає твердження, що українці «уникали культурної асиміляції», оскільки запобігти цьому було майже неможливо. Українські митці інтегрувалися в культурне життя ЧСР: часто долучалися до загальнодержавних або локальних заходів, наприклад художньо-мистецьких виставок, при цьому співпрацюючи і нерідко – конкуруючи не лише з місцевими, а і з визнаними світовими авторитетами. Чехам і словакам були добре відомі імена українських художників, скульпторів, музикантів, тому публічні акції українців дуже часто були не просто активно відвідуваними

місцевою громадськістю, а й неодноразово отримували позитивні відгуки в чехословацькій пресі.

5. В дисертації О. Є. Зубко – багато цитат (іноді дуже розлогих), деякі з них можуть бути актуальними і сьогодні (наприклад, с. 139: «Виходу немає: на Україні ворог, поза Україною байдужість, серед українства – безпорадність та безсилля» – Микита Шаповал), але не завжди зрозуміло, чому саме ця цитата вміщена саме в цьому місці, саме в цьому параграфі, і автор цього не пояснює.

6. Робота безумовно виграла б, якби, крім поданих дуже цікавих відомостей зі сфери економіки, філології, історії релігії, технологій – більш широко була б розкрита політична ситуація в ЧСР в 1920–1930-ті роки, крізь призму поглядів на емігрантську проблему Т. Масарика, Е. Бенеша, В. Гірси, К. Крамаржа, Р. Бехіне, та інших представників чеського політикуму.

7. І в авторефераті, і в тексті дисертації трапляються граматичні і стилістичні помилки, описки, недоречності, наприклад: в авторефераті йдеться про «російську допомогову акцію», в тексті дисертації – про «руську допомогову акцію»; с. 179: «Якщо у 1922 р. 1 кг хліба коштував 130 марок, то вже в 1922 р. – 300 000 000 000 (мільярдів) «золотих марок»» (тобто мова двічі про 1922 рік); на с. 184 Подєбради віднесені до «Празького передмістя», хоча це курортне містечко, засноване приблизно в XII ст., знаходиться за 50 км від Праги і т.д. Є і повтори: с. 198 і с. 281 – «у ректора Сімовича язик одубів», с. 224 і 296 – про «запозичений sv. Antimins» і т.д.

Висловлені зауваження не є визначальними і не зменшують загальну наукову значимість отриманих результатів та не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи Ольги Євгеніївни Зубко «Емігрантське повсякдення української інтелігенції у Чехословаччині між двома світовими війнами (1918–1939)».

Результати, отримані авторкою, містять наукову новизну, мають своє теоретичне значення та практичне втілення, поставлена дисертанткою мета досягнута, а завдання дослідження виконані.

Дисертаційне дослідження О. Є. Зубко на тему «Емігрантське повсякдення української інтелігенції у Чехословаччині між двома світовими війнами (1918 – 1939)», подане на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України, відповідає паспорту спеціальності та вимогам, що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук, викладеним у «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. за №1197», а авторка роботи Зубко Ольга Євгеніївна заслуговує присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри новітньої історії України
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Олександр ДАНИЛЕНКО